

NOBELIO PASKAITA ŠVEDIJOS MOKSLŲ AKADEMIJOJE

Stokholmas,

1980 m. gruodžio 10 d.

I

TAI, KAD ATSIDŪRIAU ŠIOJE TRIBŪNOJE, turėtų būti argumentas visiems tiems, kurie šlovina Dievo mums duotą, stebuklingai sudėtingą gyvenimo nenuspėjamumą. Būdamas mokinys skaičiau tais metais Lenkijoje leidžiamus tomus iš serijos „Nobelio premijos laureatų biblioteka“; prisimenu, kaip atrodė raidės ir kokios spalvos buvo popierius. Tada maniau, jog Nobelio laureatai – tai rašytojai, žmonės, rašantys storus prozos veikalus, ir net tada, kai jau žinojau, kad tarp jų yra ir poetų, dar ilgai negalėjau atsisakyti tos nuomonės. 1930 metais spausdindamas savo pirmuosius eilėraščius mūsų universiteto leidinyje *Alma Mater Vilnensis*, dar nepretendavau į rašytojo vardą. Taip pat žymiai vėliau, pasirinkdamas vienatvę ir atsiduodamas keistuoliškam užsiėmimui – rašyti eiles lenkiškai, nors gyvenau Prancūzijoje ar Amerikoje, palaikiau poeto idealų įvaizdį: jei nori būti garsus, tai tik savam kaimelyje arba savo mieste.

Viena iš Nobelio premijos laureačių, skaitytų vaikystėje, manyčiau, žymiai įtakojusių manąją poezijos sampratą, ir esu patenkintas, kad galiu apie tai čia pasakyti, buvo Selma Lagerlof. Jos *Stebuklingosios Nilso kelionės*, knyga, kuria žavėjausi, vaizduoja dvejetainį vaidmenį atliekantį herojų. Jis skrenda virš žemės ir regi ją iš aukštai, o drauge mato joje kiekvieną detalę – tai gali būti poeto pašaukimo metafora. Panašią metaforą vėliau aptikau lotyniškoje odėje, kurią parašė XVII amžiaus poetas Motiejus Sarbievijus, Europoje žinomas pseudonimu Casimire. Manajame universitete jis dėstė poetiką. Toje odėje jis aprašo savo kelionę iš Vilniaus į Antverpeną, pas bičiulius poetus – ant Pegaso nugaros. Kaip Nilsas Holgerssonas jis stebi upes, ežerus, miškus, besidriekiančius žemai, apačioje, – tai yra mato nutolusį ir sukonkretintą žemėlapij.

Tad išskyla du poeto atributai: akių godumas ir noras aprašyti. Tačiau jeigu kas nors supranta poeziją, kaip „regėti ir vaizduoti“, turi gerai suvokti, jog pradeda rimtą ginčą su moderniškumu, susižavėjusiu gausiausiomis teorijomis apie specifinę poetinę kalbą.

KIEKVIENAS POETAS priklauso nuo tų kartų, kurios rašė jo gimtąja kalba, jis paveldi stilius ir formas, išstobulintas tųjų, kurie gyveno iki jo. Tačiau tuo pat metu jaučia, jog anie senieji išraiškos būdai neatitinka jo asmenišką patirties. Pristatydamas girdi savyje balsą, perspėjantį dėl slapstymosi už kaukių ir svetimų drabužių. Maištaudamas tampa savo ruožtu priklausomas nuo amžininkų, nuo įvairiausių avangardo kryptų. Deja, užtenka išleisti pirmąjį eilių tomą, ir jau esi pagautas. Mat vos apdžiūva spaustuvės dažai, tas veikalas, kuris buvo kuo labiausiai savas, ima atrodyti it kito stiliaus mėgdžiojimas, it priklausomas nuo kažko. Vienintelis būdas išvengti neaiškių sąžinės priekaištų – ieškoti toliau ir leisti naują knygą, po to viskas kartojasi, ir šioms lenktynėms nėra galo. O gali netgi atsitikti taip, kad šitaip palikindamas už savo pečių knygas tarsi sudžiūvusią žalčio išnarą, kad pabėgtum į priekį nuo to, ką padarei anksčiau, gauni Nobelio premiją.

Kas yra šis paslaptinis impulsas, neleidžiantis sustoti, pasitenkinti tuo, kas pasiekta, užbaigta? Manau, jog tai yra tikrovės ieškojimas. Šiam žodžiui suteikiu naivią ir orią reikšmę, kuri neturi nieko bendra su filosofiniais pastarųjų šimtmečių disputais. Tai Žemė, kurią regi Nilsas, sėdėdamas ant žąsino nugaros, ir lotyniškos odės autorius, sėdįs ant Pegaso nugaros. Ši žemė neabejotinai yra, ir jos

turtų gausybės negebės išsemti joks aprašymas. Paremti šį teiginį – reiškia iš anksto atmesti šiandien dažnai skambantį klausimą: „Kas yra tikrovė?“, kadangi jis yra toks pats kaip Pontijaus Piloto klausimas: „Kas yra tiesa?“ Jeigu iš prieštarų porų, kurias naudojame kasdien, tokia svarbi yra gyvenimo ir mirties priešara, tai ne mažiau svarbi yra tiesos ir melo, tikrovės ir iliuzijų priešara.

II

Simone Weil, kurios raštai man tiek daug davė, sako: „Grožio dvasia yra atstumas“. Tačiau taip nutinka, jog tai pasiekti beveik neįmanoma. Esu „Europos vaikas“, kaip byloja vieno mano eilėraščio pavadinimas, bet tai yra kartus, sarkastiškas tvirtinimas. Taip pat esu autorius autobiografinės knygos, kurios prancūziškas vertimas pavadintas *Une autre Europe*. Be abejonės, egzistuoja dvi Europos, ir mums, tos antrosios gyventojams, buvo lemta nužengti į XX amžiaus „tamsybių branduolį“. Nemokėčiau kalbėti apie poeziją apskritai, turiu kalbėti apie poeziją, susiduriančią su ypatingomis vietos ir laiko aplinkybėmis. Dabar, atsiradus laiko perspektyvai, matyti bendrieji kontūrai įvykių, kurie, taip plačiai pasėję mirtį, pranoko visokias mums žinomas gamtos nelaimes. Tačiau mano ir mano amžininkų poezija, naudojanti tiek avangardistinį, tiek tradicinį, paveldėtą stilių, nebuvo pasirengusi tų nelaimių suvokti. Slankiojome apgraibomis nelyginant neregiai, jausdami grėsmę visokių pagundų, kurias tik susikuria protas šiame mūsų amžiuje. Nelengva atskirti tikrovę nuo iliuzijų, kai gyveni didžiųjų permainų laikotarpiu; permainų, prasidėjusių prieš porą šimtų metų mažame vakariniame Eurazijos žemyno pusiasalyje – tam, kad per vieno žmogaus gyvenimą visą planetą aprėptų vienas – mokslo ir technikos kultas. O ypač sunku gausioms pagundoms atsispirti tuose Europos plotuose, kur išsigimusios idėjos – valdyti žmones tarsi Gamtą – sukėlė revoliucijas ir karus, kainavusius nesuskaičiuojamus milijonus gyvybių tų žmonių, kurie buvo žudomi fiziškai arba dvasiškai. Galbūt vis dėlto vertingiausias pasiekimas yra ne reflektavimas šių idėjų, su kuriomis mes susidūrėme pačia apčiuopiamiausia forma, bet pagarba ir dėkingumas visam tam, kas apsaugo žmones nuo vidinio pakrikimo ir nuolankumo priespaudai. Būtent tai buvo piktuųjų jėgų įniršio objektas: tam tikri papročiai, tam tikros institucijos, pirmiausia – bet kokie ryšiai tarp žmonių, egzistuojantys organiškai, palaikomi šeimos, religijos, kaimynystės, bendro paveldo, – vienu žodžiu, visa žmonija, netvarkinga, nelogiška, taip dažnai vadinama juokinga dėl savo provincialaus pieraišumo ir lojalumo. Šiandien daugelyje kraštų tradiciniai *civitas* ryšiai palaipsniui trūkinėja, ir jų gyventojai, patys to nesuvokdami, praranda savo paveldą, nuosavybę. Kas kita vis dėlto ten, kur staiga, iškilus grėsmei, atsiskleidžia apsauganti, vitališkoji tų saitų vertė. Taip atsitiko mano gimtajame krašte. Manau, jog šičia yra tinkama vieta prisiminti dovanas, kurias esu gavęs aš ir mano bičiuliai mūsų šalyje, ir išsakyti laiminimo žodžius.

GERA YRA GIMTI mažoje šalyje, kur gamta yra žmogiško masto, kur per šimtmečius drauge gyveno įvairios kalbos ir religijos. Aš kalbu apie Lietuvą – padavimų ir poezijos kraštą. Mano šeima jau šešioliktame amžiuje kalbėjo lenkiškai, lygiai kaip daugelis šeimų Suomijoje kalbėjo švediskai, o Airijoje – angliškai; todėl aš esu lenkas, ne lietuvių poetas. Bet Lietuvos gamtovaizdžiai, o gal ir jos dvasios niekad manęs neapleido. Gera nuo vaikystės girdėti lotyniškos liturgijos žodžius, versti mokykloje Ovidijų, mokytis katalikų dogmatikos ir apologetikos. Tikra palaima, jeigu likimas kam nors lėmė mokytis ir studijuoti tokiam mieste, koks buvo Vilnius, – keisčiausias baroko ir italų architektūros, perkeltos į šiaurės miškus miestas; istorijos, įspaustos kiekviename akmenyje, keturiasdešimties katalikiškų bažnyčių ir gausių sinagogų miestas, anais laikais vadintas Šiaurės Jeruzale. Tiktai dėstydamas Amerikoje supratau, kiek daug į mane prasismelkė iš tų storų mūsų senojo universiteto mūrų, iš įsimintų romėnų teisės formulių, iš senosios lenkų istorijos ir literatūros, kurios stebina jaunus amerikiečius savo ypatingais bruožais: nuosaikia anarchija, įnirtingus ginčus malšinančiu humoru, organiškos bendrystės jautumu, nepasitikėjimu bet kokia centralizuota valdžia.

Poetas, išaugęs šitokiame pasaulyje, privalo ieškoti tikrovės kontempliuodamas. Jam turi būti brangi tam tikra patriarchalinė darna, varpų skambėjimas, gebėjimas atsispirti artimųjų spaudimui ir primygtiniams reikalavimams, vienuolyno celės tyla; jeigu ant stalo yra knygų, tai tokių, kuriose svarstoma nesuvokiamoji sutvėrtų daiktų ypatybė – jų *esse*. Ir ūmai visa tai paneigia demoniški veiksmai Istorijos, kuriai būdingi visi kraugeriškos dievybės bruožai. Žemė, į kurią žvelgė skrisdamas poetas, šaukia savęsp išties pragarmių šauksmu ir neleidžia žiūrėti į save iš aukštai. Iškyla nejveikiama prieštara, reali, neleidžianti rasti atvangos nei dieną, nei naktį, – kad ir kaip ją vadintume, prieštara tarp būties ir veiksmo, tarp meno ir žmogiško solidarumo. Tikrovė reikalauja užsklęsti ją žodžiuose, bet to neįmanoma išverti, ir jeigu prie jos prisilieti, jeigu ji čia pat, iš poeto lūpų neprasiverš net Jobo skundas, ir bet koks menas pasirodo esąs niekas lyginant su veiksmu. Tuo tarpu aprėpti tikrovę taip, kad išsaugotum ją su jos amžinąja sanpyna blogio ir gėrio, sielvarto ir vilties, įmanoma tik atsitolinus, per atstumą, tik pakilus viršum jos, – tačiau tai savo ruožtu atrodo tartum moralinė išdavystė.

Tokia buvo prieštara, aprėpianti pačią XX amžiaus konfliktų esmę, ir ją atskleidė poetai genocido nusikaltimais apkirstoje žemėje. Ką galvoja autorius pluošto eilėraščių, išlikusių kaip ano laiko prisiminimas, kaip jo liudijimas? Galvoja, kad jie gimė iš skausmingos prieštaros ir kad būtų geriau, jeigu būtų mokėjęs tą prieštarą išspręsti, o eilėraščiai liktų neparašyti.

III

VISŲ IŠTREMŲ POETŲ, aplankančių gimtąsias vietas tik prisiminimuose, patronas lieka Dante; bet kaip nuo tų laikų išaugo Florencijų kiekis! Šiandien poeto ištrėmimas yra nelabai seno atradimo funkcija: kas turi valdžią, tas gali kontroliuoti taip pat kalbą, ir ne tikai cenzūros draudimais, bet ir pakeisdamas žodžių prasmę. Nelaisvos, įgyjančios tam tikrų nuolatinių įpročių bendruomenės kalba yra ypatingai keistas reiškinys: išnyksta ištisos tikrovės sritys paprasčiausiai todėl, jog neturi pavadinimo. Atrodo, yra paslėptų ryšių tarp teorijų, traktuojančių literatūrą kaip *écriture*, kaip kalbą, kuri remiasi pati savimi, ir augančios, stiprėjančios totalitarinės valstybės. Šiaip ar taip nėra priežasties, jog valstybė netoleruotų veiklos, pasireiškiančios eilių ir prozos kūrimu, jeigu tai suvokiama kaip autonomiška, savo ribose užsisklendusių santykių sistema. Jeigu poetą laikysime nuolatos siekiančiu išsivaduoti iš svetimų, skolintų stilių, kadangi jis ieško tikrovės, poetas taps pavojingas. Salėje, kada visi susirinkusieji vieningai palaiko nutylėjimų suokalbį, vienas tiesos žodis skamba tartum pistoleto šūvis; ir, dar blogiau, pagunda jį ištarti, panaši į ūmai kilusį niežėjimą, tampa nenumaldomu liguistų minčių potroškiu ir neleidžia galvoti apie nieką kita. Tokia yra priežastis, dėl kurios poetai renkasi tremtį. Tačiau nežinia, ar čia svarbiausia yra rūpestis dėl aktualijų, ar troškimas iš jų išsivaduoti, ir kituose kraštuose, kitose pakrantėse turėti galimybę nors akimirksnį atgauti savo tikrąjį pašaukimą – kontempliuoti Būtį.

Tačiau ši viltis yra ganėtinai apgaulinga, nes atvykėlis iš mūsų šios „kitos Europos“ visur, kur tik bus, pastebi, jog nuo naujosios aplinkos jį skiria patirtis, o tai irgi gali tapti nenumaldomų liguistų minčių šaltiniu. Planetoje, kuri kiekvienais metais mažėja, fantastiškai plėtojantis žiniasklaidai, vyksta procesas, kuris lig šiol išslysdavo iš apibrėžimų ir kurį galima pavadinti atminties atsisakymu. Be abejonės, ankstesniųjų amžių analfabetai – tai yra, milžiniška žmonijos dauguma – nedaug težinojo apie savo kraštų ar civilizacijų istoriją. Tuo tarpu šiuolaikinių analfabetų, sugebančių skaityti ir rašyti, netgi mokančių mokyklose ir universitetuose jaunimą, protuose istorija egzistuoja, bet keistai supainiota ir miglota. Molière'as tampa Napoleono amžininku, Voltaire'as – Lenino. Taip pat pastarųjų dešimtmečių įvykiai, tokie reikšmingi, jog jų žinojimas ar nežinojimas lemia žmonių bendruomenės likimą, tolsta, blunka, praranda bet kokią konsistenciją – tarsi pildytusi kiekvienas Nietzsche's pranašystės žodis apie europietiškojį nihilizmą. „Nihilisto akis, – rašė Nietzsche 1887 metais, – yra neištikima prisiminimams:

leidžia jiems apsinuoginti, numesti lapus... O ko nihilistas nemoka padaryti pačiam sau, to nemoka padaryti ir visai žmonių giminės praeičiai: leidžia jai pražūti". Jau apstu ir prasimanymų apie praeitį, kurie prieštarauja paprasčiausiam sveikam protui bei elementariam blogio ir gėrio pajautimui. Kaip neseniai pranešė *The Los Angeles Times*, įvairiose šalyse išleista apie šimtas knygų, kuriose įrodinėjama, jog Holocasto niekada nebuvo, jog tai žydų propaganda. Jeigu įmanoma tokia beprotybė, tai ar visiškai neįtikėtinas visuotinis atminties praradimas – kaip permanentinė būseną – ir ar tai būtų ne didesnė grėsmė nei manipuliavimas genais arba gamtos apnuodijimas?

POETUI IŠ „KITOS EUROPOS“ ĮVYKIAI, kurie vadinami Holocastu, yra tokia artima laike tikrovė, jog išsilaisvinti nuo jų nuolatinio buvimo savo vaizduotėje jis gali bandyti turbūt tik versdamas Dovydo Psalmes. Tačiau jis jaučia baimę, kad šios sąvokos reikšmė palaipsniui pakeičiama taip, jog ji ima priklausyti tiktai žydų istorijai, – sakytum, nusikaltimo aukomis nebūtų kritę taip pat milijonai lenkų, rusų, ukrainiečių ir kitų tautybių kalinių. Baimę jaučia todėl, kad šitaip tarsi pranašaujamas netolimas rytojus, kai iš istorijos liks tik tas, kas bus parodyta televizoriaus ekrane, o tuo tarpu tiesa, kaip pernelyg komplikuota, bus palaidota archyvuose, jeigu apskritai nebus sunaikinta. Taip pat ir kiti faktai – jam artimi, o Vakarų žmonėms tolimi – sąlygoja, jog patikimumo įgauna H. G. Wellso vizija iš *Laiko mašinos*: Žemėje gyvena šios dienos vaikų gentis, nerūpestinga, nes iš jos atimta atmintis, vadinasi, ir istorija, beginklė prieš požemio urvų gyventojus – nakties vaikus žmogėdras. Supami technologinių permainų bangos žinome, jog prasidėjo mūsų planetos vienijimasis, ir teikiame didelę reikšmę tarptautinės bendrijos sampratai. Tautų Sąjungos ir vėlesnės Jungtinių Tautų organizacijos įkūrimo datos nusipelno, kad jas atsimintume. Deja, jos praranda savo svorį lyginant su kita data, kurią visi privalo prisiminti kasmet – kaip gedulo dieną, tuo tarpu jaunoji karta apie ją nėra girdėjusi. Tai 1939 metų rugpjūčio 23-oji. Tada du diktatoriai sudarė sutartį su slaptais protokolais dėl kaimyninių šalių, turinčių savas sostines, vyriausybes ir parlamentus, pasidalijimo. Tai reiškė ne tik baisingo karo sukurstymą. Ir vėl buvo atkurtas kolonijinis principas, pagal kurį tautos prilyginamos galvijų bandai, – jas galima pirkti, parduoti, jos visiškai priklausomos nuo besikeičiančių šeimininkų valios. Jų sienos, jų apsisprendimo teisė, jų pasai daugiau nebegaliojo. Ir galima vien stebėtis, kai šiandien apie diktatorių prieš keturiasdešimt metų taikytą principą kalbama tik pašnibždomis, spaudžiant pirštą prie lūpų. O juk nepripažinti ir viešai nepasmerkti nusikaltimai prieš žmoniją – tai lėtai veikiančios nuodai, jie kuria neapykantą tarp tautų, o ne draugystę.

Lenkų poezijos antologijose yra mano bičiulių Wladyslavo Sebylos ir Lecho Piwowaro pavardės bei jų mirties data – 1940-ieji. Absurdas, jog negalima parašyti, kaip jie žuvo, nors kiekvienas lenkas žino tiesą: jie, kaip ir daugelis tūkstančių lenkų karininkų, patyrė tą pačią lemtį, buvo nuginkluoti ir internuoti tuometinio Hitlerio bendrininko ir palaidoti masiniame kape. Ir argi jaunoji karta Vakaruose, jeigu apskritai ji mokosi istorijos, neprivalo žinoti apie du šimtus tūkstančių žmonių, kurie žuvo 1944 metais Varšuvoje, mieste, kurį abu bendrininkai nusprendė sunaikinti?

Dviejų diktatorių-žmogžudžių seniai nebėra, bet kas žino, ar jie nepasiekė pergalės su patvaresniais padariniais nei jų armijų pergalės ar pralaimėjimai. Nežiūrint į Atlanto Chartos pareiškimus, tas principas, jog šalys yra prekybos arba net lošimo kortomis ar kauliukais objektas, buvo patvirtintas padalijus Europą į dvi zonas. O nuolatinis priminimas apie dviejų diktatorių palikimą yra tai, jog tarp Jungtinių Tautų narių nėra trijų Baltijos valstybių. Prieš karą šios valstybės priklausė Tautų Sąjungai, tačiau išnyko iš Europos žemėlapiu dėl slaptųjų 1939 metų sutarties protokolų.

TEBUS MAN ATLEISTA, jog apnuoginu atmintį nelyginant žaizdas. Šis dalykas nėra atsietas nuo mano meditacijos apie dažnai netinkamai vartojamą, o vis dėlto labai gerbtiną žodį – tikrovė. Tautų skundai, susitarimai, klastingesni nei tie, apie kuriuos skaitome Tukidido veikaluose, klevo lapo forma,

saulėtekiai ir saulėlydžiai virš okeano, – visas šis priežasčių ir pasekmių audinys, kurį vadiname Gamta ar Istorija, atveria, esu tuo įsitikinęs, kitokią tikrovę, į kurią negalime prasiskverbti, nors nuolatinis jos siekis yra visų mokslų ir meno varomoji jėga. Retsykais man atrodo, jog imu suvokti prasmę negandų, kurias išgyveno „kitos Europos“ tautos, ir tai yra išsaugota atmintis tuo metu, kai Europa be žodelio „kita“ bei Amerika, kaip regis, su kiekviena karta tos atminties turi vis mažiau. Visai gali būti, jog nėra kitokios atminties nei žaizdų atmintis, kaip įrodo Biblija, sunkių Izraelio išmėginimų kronika. Ši knyga Europos tautoms ilgai leido išsaugoti tęstinumo pojūtį, kuris nėra tapatus su šiandien madingu terminu – istorizmas.

Per trisdešimt metų, kuriuos praleidau užsienyje, jaučiausi esąs labiau privilegijuotas už mano kolegas vakariečius, rašto žmones ar literatūros dėstytojus, kadangi ir neseni, ir labai seni, amžių glūdumas siekią įvykiai mano sąmonėje įgaudavo aštrius, preciziškus pavidalus. Skaitydami eilėraščius ar romanus, parašytus Lenkijoje, Čekoslovakijoje, Vengrijoje, žiūrėdami ten sukurtus filmus, užsieniečiai turbūt atranda panašią, nuolatinėje kovoje su cenzūros suvaržymais išaštrintą sąmonę. Tad atmintis yra mūsų, visų iš „kitos Europos“, jėga, tai ji apsaugo mus nuo šnekos, besivyniojančios apie save pačią kaip vijoklis, kuris, negalėdamas atsiremti į sieną ar į medžio kamieną, vejasi pats apie save.

Prieš minutėlę išreiškiau čia troškimą įveikti prieštarą, tyrančią tarp poreikio atsitolinti ir solidarumo su žmonėmis jausmo. Tačiau jeigu pripažinsime, jog skrydis viršum žemės ant žąsino arba ant Pegaso nugaros yra poeto pašaukimo metafora, tada bus nesunku pastebėti, kad jau joje glūdi prieštarą: juk kaip galima būti aukštai ir tuo pat metu regėti žemę su visomis detalėmis? O vis dėlto, esant nepatvariai prieštarų pusiausvyrai, tam tikra darna gali būti pasiekta suvokus atstumą, kurį formuoja pati laiko slinktis. „Regėti“ reiškia ne tik turėti prieš akis arba saugoti atmintyje, „regėti ir vaizduoti“ – reiškia atkurti vaizduotėje. Atstumas, kurį sukuria laiko paslaptis, neturi pakeisti įvykių, kraštovaizdžių, žmonių veidų į vis labiau blunkančių šešėlių sumaištį. Atvirkščiai, gali juos parodyti sodrioje šviesoje taip, jog kiekvienas faktas, kiekviena data taptų išraiškinga ir išliktų kaip amžinas žmogaus beteisiškumo, bet ir didingumo priminimas. Gyvieji gauna įpareigojimą visų tų, kurie nutilo amžiams. Įvykdyti šią pareigą jie gali tik siekdami tiksliai atkurti tai, kas buvo, išplėsdami praeitį iš prasimanymų ir legendų. Taip žemė, regima iš aukštai, amžinoje dabartyje, ir žemė, gyvuojanti susigrąžintame laike, tampa tokiu pačiu poezijos objektu.

IV

NENORĖČIAU SUDARYTI ĮSPŪDŽIO, kad mano protas gręžiasi į praeitį, nes tai būtų netiesa. Kaip visi mano amžininkai buvau linkęs sielvartauti, pramatyti netolimą katastrofą, ir priekaištavau sau, kad pasiduodu nihilistinei pagundai. Tačiau giliau pažvelgus mano poezija, kaip man atrodo, liko sveika ir išreiškė Tiesos ir Teisingumo karalystės ilgesį. Čia derėtų prisiminti pavardę žmogaus, kuris mane išmokė, jog nereikia pasiduoti sielvartui. Dovanas gauname ne tik iš savo gimtojo krašto, jo upių ir ežerų, jo tradicijų, bet ir iš žmonių, ypač tada, jei stiprią asmenybę sutinkame ankstyvoje jaunystėje. Turėjau tą laimę, jog mane kone savo sūnumi laikė Oskaras Milašius, mano giminaitis, Paryžiuje gyvenęs vienišius ir mistikas. Kaip atsitiko, jog jis buvo prancūzų poetas, galėtų paaiškinti paini istorija giminės ir krašto, kuris kadaise buvo vadinamas Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste. Kad ir kokios būtų buvę tos priežastys, tačiau neseniai Paryžiaus spaudoje buvo galima skaityti apgailėstą, jog aukščiausias tarptautinis apdovanojimas nebuvo prieš pusę amžiaus suteiktas poetui, turinčiam tokią pačią pavardę, kaip manoji.

Daug iš jo išmokau. Jis man padėjo giliau suvokti Senojo ir Naujojo Testamento religiją ir įdiegė poreikį jausti tiksliai, asketišką hierarchiją visose intelekto srityse, drauge ir su visu tuo, kas siejasi su menu. Didžiausia nuodėmė laikė antraeilį dalyką sulyginimą su pirmaeiliais. Tačiau pirmiausia

klausiau jo, kaip klausoma pranašo, kuris, kaip jis pats sakė, mylėjo žmones „sena, gailėsčio, vienatvės ir įniršio išstampyta meile“ ir todėl bandė perspėti beprotišką, link katastrofos lekiantį pasaulį. Iš jo patyriau, kad katastrofa neišvengiama, taip pat ir tai, jog jo pranašaujamas didysis gaisras bus tik dalis platesnės dramatos, kurią reikės suvaidinti iki galo.

Gilesnes tos katastrofos priežastis jis siejo su klaidinga kryptimi, kurią XVIII amžiuje pasirinko mokslas, ir tai sukėlė it lavina besiritančius padarinius. Kaip ir prieš tai gyvenęs Williamas Blake'as, jis pranašavo Naująjį Amžių, antrąjį atgimimą vaizduotės, kurią šiandien yra užgožusi tam tikra mokslo žinių kryptis, tačiau buvo įsitikinęs, kad tai dar ne visas mokslas, bent jau ne tas, kurį atras ateities žmonės. Neturi didelės reikšmės, ar visas jo pranašystes suvokiau pažodžiui, svarbi buvo bendroji orientacija.

Oskaras Milašius, kaip ir Williamas Blake'as, įkvėpimo sėmėsi iš Emanuelio Swedenborgo raštų, – mokslininko, kuris anksčiau negu bet kas kitas numatė žmogaus pražūtį, kiliančią dėl Newtono visatos modelio. Kai paakintas savo giminaičio tapau įdėmus Swedenborgo skaitytojas, kurį, beje, interpretavau ne taip, kaip buvo įprasta romantizmo eroje, nesitikėjau, jog pirmą sykį apsilankysiu jo šalyje tokia proga, kokia yra dabar.

MŪSŲ ŠIMTMETIS BAIGIASI, ir daugiausia dėl tokių įtakų nedirščiau apie jį blogai kalbėti, mat tai buvo taip pat tikėjimo ir vilties amžius. Vyksta giliosios permainos, kurių dažnai nesuvokiame, nes patys esame jų dalis, ir reiškykiais jų sukelti reiškimai sukelia didžiausią visų nuostabą. Šios permainos siejasi su tuo, kas, kalbant Oskaro Milašiaus žodžiais, sudaro „giliausią paslaptį dirbančiųjų masių, gyvesnių nei bet kada, imlių ir kupinų vidinės sumaišties“. Jų paslaptis – neišpažintas tikrųjų vertybių poreikis – neranda kalbos, kuria galėtų reikštis, ir šiuo atveju ne tik žiniasklaida, bet taip pat ir intelektualai turi jausti atsakomybę.

O vis dėlto permainos vyksta toliau, nepaisant pranašysčių, jog bus trumpos, ir tikėtina, kad, nežiūrint visų baisių ir pavojų, mūsų laikai bus vertinami kaip neišvengiamas gimdymo skausmų periodas, kol žmonija neužkops ant naujo sąmonės slenksčio. Tada rasis nauja nuopelnų hierarchija ir, esu įsitikinęs, kad Simone Weil ir Oskaras Milašius, rašytojai, kurių mokykloje buvau paklusnus mokinys, susilauks tinkamo atpildo. Manau, kad privalome viešai pareikšti apie savo prisirišimą prie kai kurių pavardžių, nes tokiu būdu aiškiau apibrėžiame savas pozicijas, negu vardindami pavardes, kurios mums visiškai nepriimtinos. Viliuosi, jog šita paskaita, nežiūrint į raizgias minčių pynes – o tai yra profesinė poetų yda – raiškiai parodo manusius „taip“ ir „ne“, bent jau paveldo dalykuose. Nes mes visi, čia esantys, – ir kalbėtojas, ir klausytojai – esame tik grandys, siejančios praeitį su ateitimi.

Iš lenkų kalbos vertė Barbara ir Algis Kalėda

Czeslaw Milosz, *Nobelio paskaita Švedijos mokslų akademijoje*, Stokholmas, 1980 m. gruodžio 10 d., Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2001, p. 15–55.